

JUNI

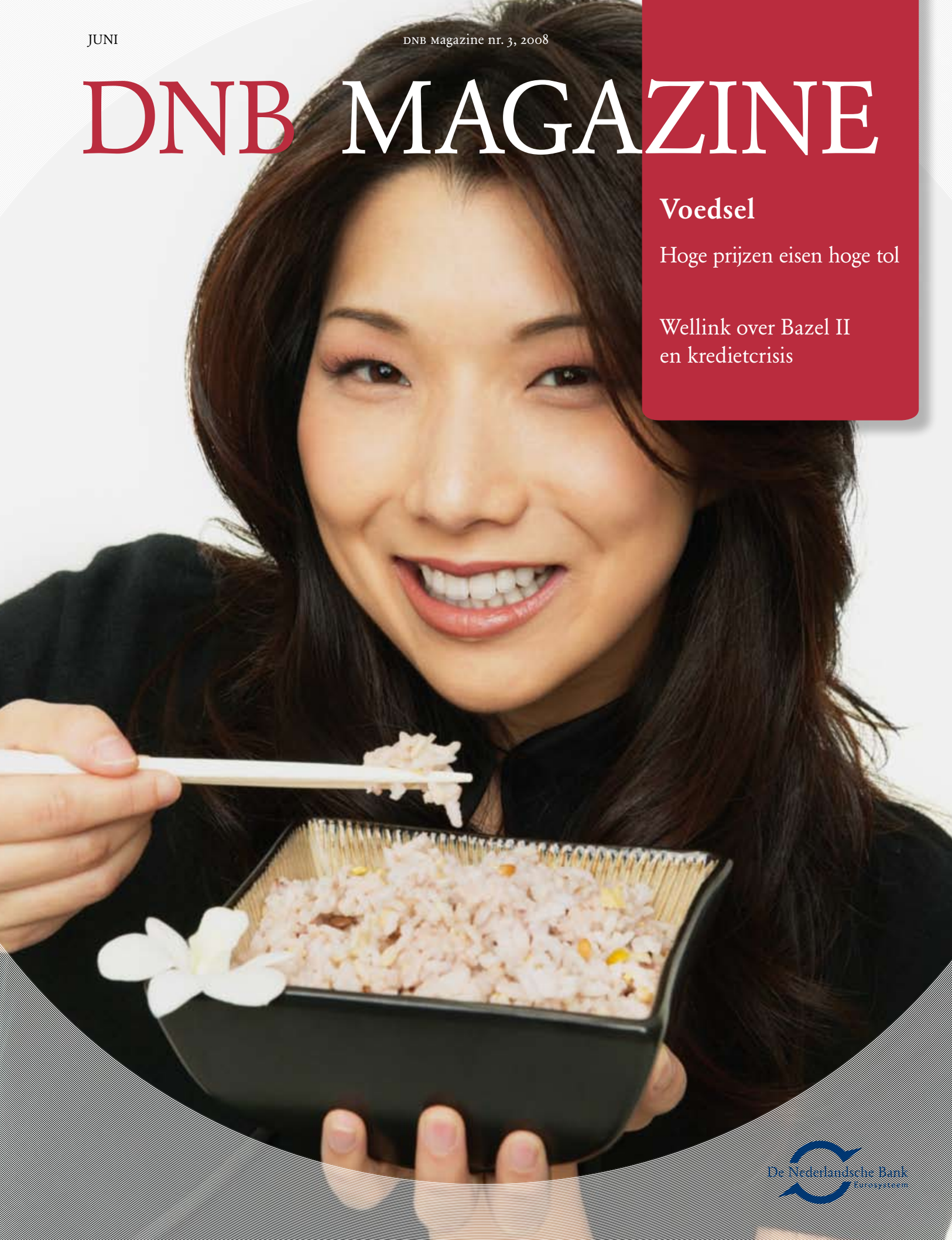
DNB Magazine nr. 3, 2008

DNB MAGAZINE

Voedsel

Hoge prijzen eisen hoge tol

Wellink over Bazel II
en kredietcrisis

In dit nummer...

Vragen over de euro, pensioenen,
banken en verzekeraars?

Bel of mail de informatiedesk:

t 0800 - 020 1086 (gratis)

e info@dnb.nl

Neem ook eens een kijkje op de

website: www.dnb.nl

ARTIKELEN

12 / Europa. Tussen angst en moed.
Essay van Nelleke Noordervliet

18 / Seminar creativiteit:
motor van economische groei

28 / DNB-directeur Flip Klopper:
'Internationalisering is de grote trend'

RUBRIEKEN

04 / Banktueel

06 / De mensen van het Frederiksplein: Bas Verhoef

11 / De wereld in cijfers: Nederland: wereldkampioen
beleggen in buitenland

17 / Va Banque: Streetwise

19 / Pakhuis nr.4: Geld voor een ijsje

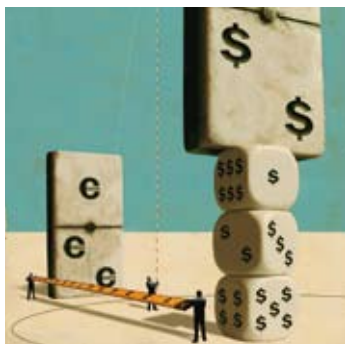
27 / Podium: Vals geld

30 / Profiel: Oostenrijk

32 / Kunstpodium: ECB Cultural Days

34 / Seminars: Gabriela Guibourg en Bjorn Segendorf

36 / In beeld

07 / Wellink: 'Met Bazel II was crisis minder diep geweest'

'Je ziet hoe sterk de impulsen zijn om verkeerde dingen te doen', stelt Wellink. 'Het Bazels comité wil risicovolle producten ontmoedigen door daar meer kapitaal tegenover te laten staan.'

20 / Dossier:

Voedsel – hoge prijzen eisen hoge tol

De voedselprijzen rijzen de pan uit. Arme gezinnen hebben steeds kleinere pannen op het vuur. Speculatie, biobrandstof, misoogsten – wat is er gaande? De voedselcrisis in elf vragen.

Klip-en-klaar

Een creatieve stad of streek drijft volgens Richard Florida, auteur van het bekende *The creative class*, op de drie T's: Technologie – je moet excelleren in een of meer kennisgedreven disciplines; Tolerantie – er moet ruimte zijn voor mensen en initiatieven, hoe vreemd ze ook lijken; en Talent – talentvolle mensen moeten worden gelokt en gekoesterd. Creatieve steden hebben de toekomst. Ze hebben de meeste economische potentie en daarbij hoort een gezonde werkgelegenheid. Maar waar zijn de mensen om het werk te doen?

Hier in Nederland dreigt een probleem van niet geringe omvang. Productiviteitsgroei per werknemer, door innovatie en kwaliteitsverbetering, kan helpen. Maar gezien de vergrijzing moet het ook komen van meer mensen langer aan het werk. Daarvoor worden tal van initiatieven ontplooid. Hoewel de meeste parttime werkende vrouwen dolblij zijn met de combi kleine deeltijd baan en zorg voor kinderen, wordt er toch in eerste instantie gekeken naar deze groep. Meer uren van deze werkende moeders zou inderdaad een hoop schelen. Inmiddels is er een heuse Taskforce DeeltijdPlus in het leven geroepen die vrouwen met kleine deeltijdbanen wil aanmoedigen meer te werken. Van het werkende vrouwenfront komt meer goed nieuws. Ruim veertig organisaties, waaronder de Nederlandsche Bank, hebben toegezegd klip-en-klaar doelen vast te stellen om vrouwelijk talent te stimuleren naar de top. Een breed diversiteitsbeleid, en dat reikt verder dan het stimuleren van vrouwen, is hard nodig om de krapte op de arbeidsmarkt te bestrijden. En het schept eerlijke kansen voor al die diverse mensen. Met een beetje creativiteit moet het lukken.

De redactie

Wat je echt wilt weten

Jubileumpostzegel

Tien jaar ECB: dat is een jubileumpostzegel waard. Op de nieuwe postzegel staat een brug die de Nederlandsche Bank verbindt met de Europese Centrale Bank. Deze brug en de gebouwen daaromheen zijn ook te zien op de eurobiljetten. De euro op de postzegel is als het ware het venster op Europa. De jubileumpostzegel is ontworpen door Yvo de Ruiter (bureau Koeweiden Postma).

Koning Willem I prijs

Op 29 mei is de Koning Willem I prijs door Prins Willem-Alexander uitgereikt aan een groot bedrijf en een klein bedrijf: Fugro en Solland Solar Energy Holding.

Zij danken de prijs aan hun durf, doorzettingsvermogen, daadkracht en innovatie. In 2006 won chipsfabrikant ASML de prestigieuze ondernemersprijs. Deze ondernemersprijs is in 1958 in het leven geroepen door DNB en een aantal organisaties uit het bedrijfsleven. Ook het ministerie van Economische Zaken, de Kamers van Koophandel en MKB-Nederland maken deel uit van de stichting. Doel van de prijs is het stimuleren van vernieuwend ondernemerschap. Vanwege het vijftigjarige bestaan werden dit jaar niet één maar twee prijzen uitgereikt.

Talent naar de Top

Ruim veertig organisaties ondertekenden op 28 mei het nieuwe Charter Talent naar de Top. Bij dit evenement in de Passenger Terminal te Amsterdam waren Prinses Máxima en leden van het kabinet aanwezig. Met de handtekening van directeur

Joanne Kellermann is DNB één van de eerste werkgevers die zich heeft verbonden aan het handvest. Doel is om werkgevers vrijwillig, maar niet vrijblijvend, actie te laten ondernemen om meer diversiteit aan de top te krijgen. Het handvest bevat concrete maatregelen om vrouwelijk talent te stimuleren én te behouden voor de top van het bedrijfsleven. Het handvest is tot stand gekomen door TopBrainstorm. Deze stichting is in mei 2007 opgericht om als aanjager de overheid, het bedrijfsleven en vrouwen zelf te stimuleren op structurele basis meer vrouwelijk talent aan de top te krijgen.

Duisenberg School of Finance van start

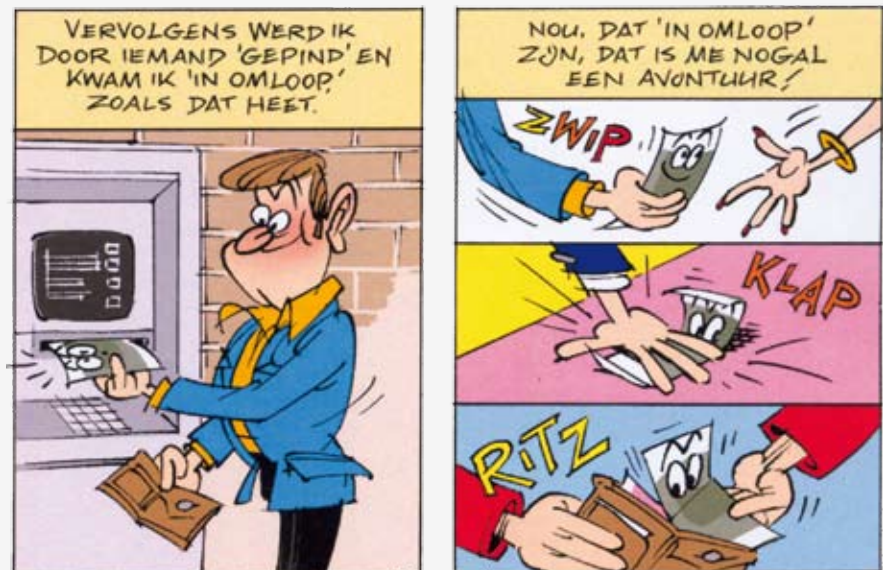
Het wordt het neusje van de zalm binnen het onderzoek en onderwijs over financiële markten: de Duisenberg School of Finance die per 1 september te Amsterdam van start gaat. Hier kunnen talentvolle studenten een masterprogramma volgen en topacademici uit binnen- en buitenland meedoen met onderzoek en onderwijs op topniveau. Onderzoeksgebieden zijn: risk management voor financiële instellingen, financiële markten, corporate finance en law & finance. De Duisenberg School is een van de speerpunten van het nieuwe Holland Financial Centre, dat zich richt op de ontwikkeling van een sterke Nederlandse financiële sector.

Bij de foto: de ECB heeft op 2 juni tijdens de viering van haar tienjarig jubileum bijzondere eer betoond aan

Duisenberg met de onthulling van een kunstwerk: een glasplaat met het profiel van de eerste ECB-president.

Cartoon Het leven van een bankbiljet

De nieuwe strip over het leven van een bankbiljet is te vinden op www.dnb.nl

Islamitisch financieren

Medewerkers in de schijnwerpers.
Deze keer: Bastiaan Verhoef, beleidsmedewerker toezicht. Islamitisch financieren is zijn stokpaardje.

door Marijke Hoogendoorn

Je wilt een lans breken voor islamitisch financieren. Waarom?

‘Een gewone hypotheek is in strijd met de sharia omdat rente is verboden. Als er in Nederland islamitische hypotheek komen, kunnen meer moslimhuishoudens een huis kopen zonder de regels van hun geloof te overtreden. Dat draagt bij aan hun welvaart. Door onderzoek te doen naar de mogelijkheden van islamitisch financieren in Nederland, kan ik daar een steentje aan bijdragen.’

Wat onderzoek je precies?

‘Islamitisch financieren is iets nieuws. Sterk in opkomst in het Verenigd Koninkrijk, waar enkele islamitische instellingen actief zijn. Ook in Nederland lijkt er een potentiële vraag te zijn naar islamitische financiële producten. De vraag is allereerst wat de marktpotentie is en ten tweede hoe wij als Nederlandsche Bank hierop toezicht kunnen houden.

Al doende leer ik meer over de islam. Ik lees er veel over. Zo heeft het boek *Een goede man slaat soms zijn vrouw* van Joris Luyendijk mij meer inzicht gegeven over hoe moslims denken en handelen. Je hoeft het er niet mee eens te zijn, maar je kunt het wel beter begrijpen.’

Waarom kunnen moslims geen gebruik maken van onze gewone banken?

‘Als een moslim streng in de leer is, kan hij eigenlijk niet terecht bij een gewone bank of verzekeraar. In de praktijk is dat zeer onpraktisch. Want een moslim moet natuurlijk ook zijn rekeningen betalen, salaris kunnen ontvangen en een WA-verzekering afsluiten voor de auto. Het is dus schipperen tussen geloof en praktijk.’

Zijn er islamitische bankproducten en diensten in Nederland?

‘Barclays introduceerde dit jaar islamitische beleggingsproducten op de

Amsterdamse beurs. Deze producten beleggen alleen in fondsen die aan de islamitische leer voldoen, dus niet in de varkens- of wapenindustrie bijvoorbeeld. Iets anders is de Goede DoelenRekening van de Rabobank: geen specifiek islamitisch product, maar ideaal voor mensen die de opbrengst van een spaarrekening liever naar een goed doel zien gaan dan dat ze zelf spaarrente ontvangen.’

Moet de Nederlandsche Bank veranderen om goed toezicht te kunnen houden op islamitisch financieren?

‘Nee. Met ons toezichttraamwerk en onze toezichtinstrumenten kunnen we prima toezicht houden op islamitisch bankieren. Toezichthouders moeten wel nog wat leren over islamitische financiële producten. Maar dat ligt voor de hand. Dat geldt voor elk nieuw product.’ •

Interview met Nout Wellink

‘Met Bazel II was crisis minder diep geweest’

Bazel II, het nieuwe pakket toezichteisen dat per januari 2008 geldt voor banken, had de kredietcrisis niet kunnen voorkomen maar wel verzachten. Dat stelt Nout Wellink, DNB-president en voorzitter van het Bazels Comité van internationale bankentoezichthouders.

door Marijke Hoogendoorn

De buffers moeten groter zijn naarmate de risico's toenemen.

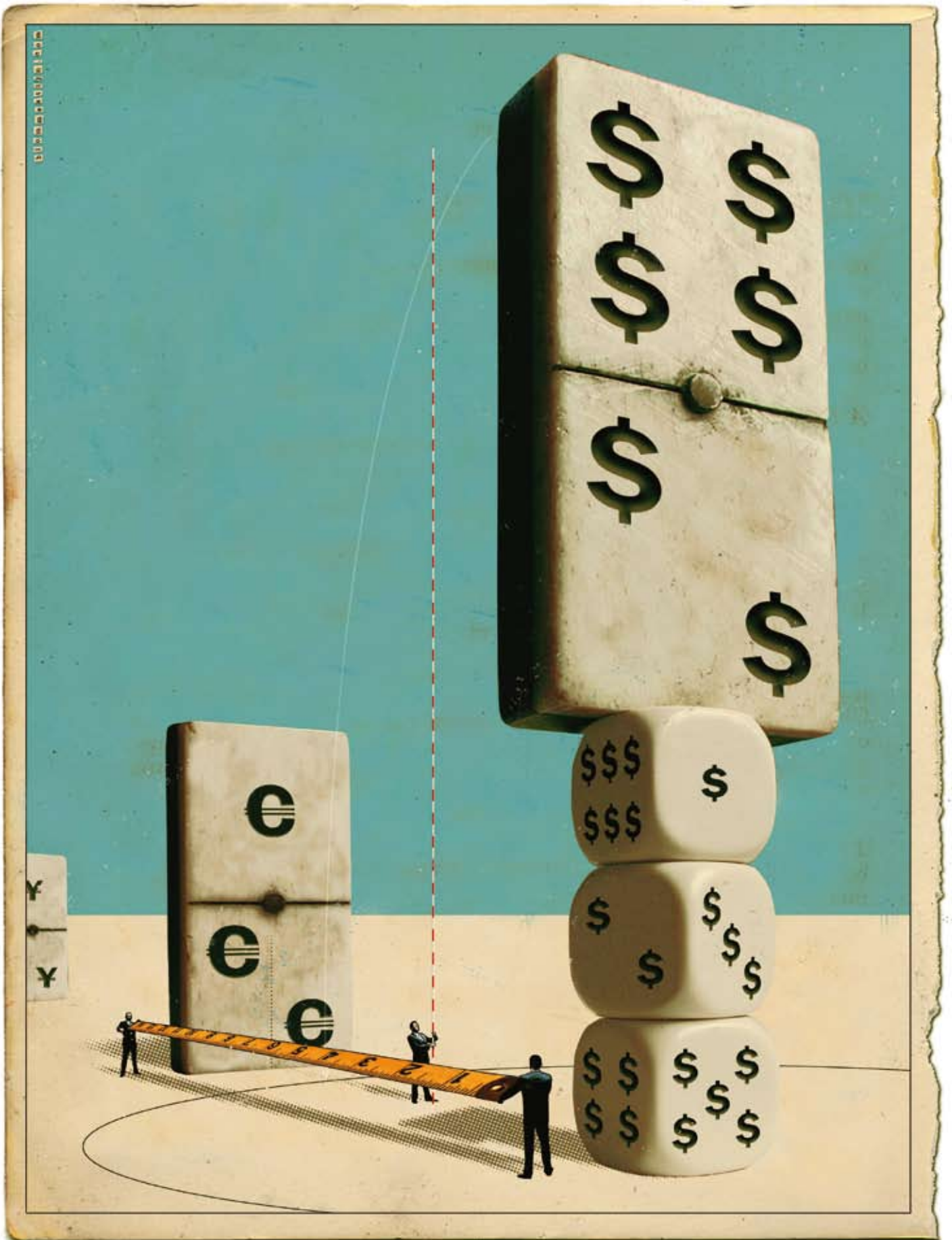
Daar ligt de winst van Bazel II.

‘Als je als bank een hypotheek verstrekt, is er altijd een kans dat er niet wordt terugbetaald. Daarom moet je voor de zekerheid altijd kapitaal aanhouden als vangnet voor als er iets mis gaat. Als je risicovollere dingen gaat doen, gaat lenen aan mensen die misschien niet kunnen terugbetalen, dan kun je daarvoor een hogere rente vragen. Daarmee kun je meer verdienen, maar je loopt ook grotere kans dat het mis loopt. Onder Bazel I, het oude akkoord, deed het er niet toe of het ging om een eerste klasse hypotheek of een risicovolle hypotheek, een subprime hypotheek, bijvoorbeeld aan iemand met een slecht kredietverleden. Banken hoefden niet meer kapitaal aan te houden voor risicovolle hypotheek. In vergelijking met Bazel I maakt Bazel II een beter onderscheid tussen de verschillende soorten risico's. Hoe hoger het risico – hoe groter de kans op hogere rendementen, maar ook meer kans dat het mis gaat – hoe meer kapitaal je moet aanhouden.’

Als Bazel II eerder van start was gegaan, hadden we nu geen kredietcrisis gehad.

‘Nou dat gaat wel wat ver. Ik denk dat eerdere invoering van Bazel II wat had geholpen, in de zin dat de crisis wat minder diep zou zijn geweest. De Japanners, die Bazel II al in het voorjaar van 2007 hebben ingevoerd, vinden dat ze nu beter af zijn. Dat klopt, maar Bazel II is slechts een deel van hun verhaal. Het bankwezen in Japan heeft een hele lange crisis achter de rug en heeft daar veel van geleerd.’

‘In de internationale concurrentie tussen banken zitten ze elkaar allemaal op te juttten’

De huidige crisis is ontstaan in de VS met die slechte kwaliteit hypotheek, subprime hypotheek. Daar zijn hypotheek gesloten aan mensen die de aflossingen en rente eigenlijk helemaal niet konden betalen. Dat is grootschalig gebeurd, voor de helft door lieden die niet onder enig toezicht vielen. Dat probleem heeft dus niets met Bazel I of Bazel II te maken. Naast die hypotheek hebben ook andere factoren een grote rol gespeeld in de kredietcrisis. Geld was zo spotgoedkoop, dat mensen grote risico's zijn gaan nemen. Als je weinig kunt verdienen met de gangbare beleggingen, dan ga je naar risicovollere producten die meer kunnen opbrengen, maar waarbij het ook helemaal mis kan gaan. Andere factor is de innovatie, de heel snelle vernieuwing in de financiële wereld. Die ging zo snel dat het risicomangement van banken daarop onvoldoende kon worden toegespitst in zo'n korte periode, zo snel ook dat toezichthouders en regelgevers het niet konden bijhouden.'

Een van de problemen van de huidige crisis is dat banken allerlei risicovolle producten van hun balans haalden. Mag dat onder Bazel II niet meer?

'Ja, dat mag nog wel. Maar of deze producten nu op of buiten de balans worden gehouden, zolang je risico loopt moet je er kapitaal voor opzij zetten. Eigenlijk geldt voor Bazel II steeds hetzelfde regeltje: als men risico loopt, moet er kapitaal worden aangehouden en naarmate het risico groter is, moet er meer kapitaal tegenover staan.

Onder de oude regelgeving was het vrij gemakkelijk om bijvoorbeeld risicovolle hypotheek van je balans te houden door ze te verkopen aan vehikels die banken speciaal daarvoor creëerden. Als zo'n vehikel in geldproblemen komt, stapt die naar de bank die haar oprichtte. De bank geeft dan krediet, omdat er een kredietovereenkomst is. Of omdat ze geen reputatierisico wil lopen, want een faillissement van het vehikel kan neerslaan op haar eigen reputatie. Met die mogelijke kredietverzoeken hadden banken internationaal geen rekening gehouden. In Nederland wel. Maar internationaal hielden banken niet in de gaten hoeveel kredietlijnen ze potentieel open hadden staan op die speciale vehikels. Toen de geldmarkt opdroogde, werden ze opeens geconfronteerd met verzoeken om liquiditeiten van de door hen gecreëerde vehikels, die nergens anders meer geld konden lenen.'

Het Bazels Comité van banktoezichthouders, waarvan u voorzitter bent, is onlangs met nieuwe voorstellen gekomen. Dit zijn verzwaarde eisen bovenop Bazel II.

'Vanuit het Bazels Comité hebben we gezegd: in sommige gevallen moeten we nog zwaardere kapitaaleisen stellen voor riskante producten. Bazel II is achter de studeertafel ontwikkeld. Nu zie je in de praktijk hoe sterk de impulsen zijn om verkeerde dingen te doen. En dat betekent ook dat je sterkere tegenkrachten moet oproepen. Het Bazels Comité wil die heel ingewikkelde risicovolle producten ontmoedigen door

daar meer kapitaal tegenover te laten staan. En het Comité vindt dat er meer transparantie moet komen over die producten. Mensen kopen die producten, maar hebben soms geen idee wat voor risico's eraan zitten. Transparantie over de producten en de risico's helpt bij het beter functioneren van de markten.

Ook zijn we vanuit het Bazels Comité nieuwe regels voor het liquiditeitsbeheer aan het ontwikkelen, maar die vormen geen onderdeel van het Bazel II-kapitaalakkoord.'

Banken nemen veel risico's om winst op korte termijn te maken.

Moeten banken niet veel meer terug naar hun roots: goede en betrouwbare producten en diensten leveren aan hun klanten?

'Die financiële innovatie heeft ook positieve kanten. Vroeger had je bijvoorbeeld alleen maar lineaire hypotheek die je in dertig jaar in gelijke delen moest aflossen. Nu zijn er door innovaties allerlei soorten hypotheek, waardoor meer mensen een huis kunnen kopen. Maar je moet niet zo ver gaan dat je mensen in de val laat lopen ...

Wat hier een beetje speelt: we leven in een wereld waarin iedereen op korte termijn denkt. Dat zijn niet alleen banken. Iedereen wil op de korte termijn zo veel mogelijk geld maken. Maar aandeelhouderswaarde moet je niet als enige punt bij het *runnen* van een bank zien. Een bank is toch iets anders dan een doorsnee onderneming. Als het bij een bank mis gaat, dan gaat

de overheid bloeden of de rekeninghouders en de banken die het depositogarantiestelsel financieren. Bovendien fungeren banken als een soort draaischijf in de economie. Als er geen banken zijn, kun je het geld niet sluizen naar de plekken waar het hard nodig is. Banken zijn private instellingen, maar vervullen een publieke functie. Voor de gehele economie. Daarom moet je met banken toch wat voorzichtiger zijn als het gaat om maximalisering van kortetermijnbelangen. In de internationale concurrentie tussen banken zitten ze elkaar allemaal op te juttunen. Daarom hebben we toezichthouders. Daarbij moeten wij als toezichthouders een evenwicht zoeken tussen 'laat de bankiers hun gang gaan, laat de aandeelhouders hun gang gaan, laat de markt zijn gang gaan' én de bescherming van de belangen van de rekeninghouders en de gemeenschap. Nu zijn de slachtoffers de aandeelhouders. Maar als de bancaire crisis overslaat op de hele economie, raakt dit ons allemaal.'

Maakt Bazel II ons crisisbestendig of is het wachten op Bazel III?

'Er zal vroeger of later wel weer een crisis komen. We weten niet hoe die eruit zal zien, maar een toekomstige crisis zal er zeker anders uitzien dan de huidige. We zijn nu bezig met maatregelen om een herhaling van deze kredietcrisis te voorkomen. Maar zo gaat het altijd. Je leert lessen uit wat je ervaren hebt, en dan komt er weer wat nieuws. Nieuwe innovaties, met nieuwe gevaren. Er is dus altijd wat te doen.' •

Nederland: wereldkampioen beleggen in buitenland

Buitenlandse activa als percentage van het bbp 2006. Bron: DNB, IMF en OESO

Nederland: 683%
 Zwitserland: 616%
 België: 489%
 Verenigd koninkrijk: 433%
 Frankrijk: 287%
 Finland: 215%

Duitsland: 199%
 Spanje: 139%
 Italië: 129%
 Japan: 107%
 Verenigde Staten: 105%
 Canada: 80%

Of we het EK-voetbalkampioenschap behalen is op het moment van schrijven nog ongewis, maar Nederland is zonder meer de onbetwiste kampioen beleggen en investeren in het buitenland. De Nederlandse vorderingen op het buiten-

land als percentage van het bbp is met bijna zevenhonderd procent het hoogst van de grotere geïndustrialiseerde landen. Dit illustreert dat Nederland één van de meest open economieën ter wereld is. Ook Zwitserland, België en het Verenigd

Koninkrijk beleggen en investeren veel in het buitenland. Alle in de grafiek weergegeven landen investeren steeds meer in het buitenland: sinds 1989 is de verhouding tussen de buitenlandse activa en het bbp meer dan verdubbeld. •

Europa Tussen angst en moed

De Europese Unie is vlees noch vis en zou zichzelf als lid weigeren, mocht ze om toetreding tot de unie vragen. Het democratisch gehalte blijft ver onder de maat. Europa moet opnieuw worden gedacht. Dat laatste heeft de voorkeur van schrijfster Nelleke Noordervliet. Zij pleit voor een onafhankelijke analyse en zelfkritiek. ‘Zij die weigeren kritisch de grondslagen te herzien, zijn wars van vooruitgang.’ Een essay ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de ECB.

door Nelleke Noordervliet

De jonge Milanees Fabrice del Dongo is een groot bewonderaar van Bonaparte. Hij droomt ervan zij aan zij met de keizer te strijden. De slag zal ridderlijk zijn. Het beste komt in de soldaten boven. Moed, trouw en opofferingsgezindheid zullen naar de uiteindelijke overwinning leiden. Het avontuur brengt de held van Stendhals *La Chartreuse de Parme* inderdaad langs slinkse wegen naar het slagveld in de buurt van Waterloo, niet toevallig net onder Brussel. Daar verzamelt zich Europa. Maar eenmaal daar komt aan Fabrice's illusie al snel een eind. Waar moet hij vechten? Waar is het front? Waar is de keizer? Na de afgang van de kleine korporaal bestond in 1815 de noodzaak het continent opnieuw in te delen, revolutie en restauratie met elkaar te verzoenen. Er werden compromissen gesloten, rekeningen vereffend, natiestaten gevormd en een nieuwe machtsbalans gevonden. Om de haverklap komt er een man, een idee, een noodzaak, die de kleine staatjes bij elkaar wil brengen. Kwaadschiks. Goedschiks.

Als ik 'Europeaan' ben, wat ben ik dan? Heb ik daarbij een duidelijk beeld voor ogen? De een wil in Europa de zegeningen van de economische unie benadrukken en ziet de Europeaan als homo economicus. Een ander ziet de gezamenlijkheid in een typisch Europees maatschappelijk model, de moderne verzorgingsstaat. Een derde komt met culturele kenmerken op de proppen en zegt dat we vooral stevig geplant zijn op een joods-christelijk been en een klassiek-humanistisch been. En over beide benen is de broek van de Verlichting aangetrokken. Het is allemaal waar en het is allemaal aanvechtbaar, want te beperkt of te algemeen.

Voorlopig is het economische deel van de Europese samenwerking het best geslaagd, afgezien van de landbouwpolitiek. Maar er is geen enkele reden te veronderstellen dat in het kielzog van dat succes andere vormen van eenwording even wenselijk of noodzakelijk of succesvol zijn. Met name een grotere politieke eenheid en een krachtiger centraal bestuur stuiten op weerstand zolang

die de kenmerken houden van het Brusselse labyrint. Europa kan alleen een geïntegreerde identiteit aan alle deelnemende naties geven als het vertrouwen in de Europese instituties groter is dan het vertrouwen in de nationale instituties. En dat lijkt geenszins het geval te zijn. Men zegt: het is angst voor verandering. Angst voor het verlies van autonomie. Is dat zo? Is de angst voor Europa een onderdeel van de eeuwige irrationele pendelbeweging, waarbij een ieder vlucht naar de nationale identiteit zodra de roep om integratie wordt gehoord, terwijl men naar de andere kant van de boot holt wanneer die identiteit griezelig chauvinistische trekjes krijgt? Ik geloof dat er te weinig aandacht wordt besteed aan de fundamentele discrepantie tussen identiteit en integratie, zowel wat betreft de integratie van een individu in een groep, als van een groep in een groter geheel.

Kunnen integratie en identiteit met elkaar worden verzoend? Als we 'nee' zeggen leveren we ons uit aan een zekere machteloosheid. Zeggen we 'ja' dan leidt dat niettemin tot de volgende vraag. *Moeten* integratie en identiteit met elkaar worden verzoend? Als we daarop 'nee, niet altijd' zeggen blijft frictie bestaan. Het 'nee' is verleidelijk. Niet het 'nee' van 'der Geist der stets verneint', maar het 'nee' van de criticus die zoekt naar het 'ja'. De tragische verscheurdheid van het individuele menselijke bestaan wordt op macroniveau gekopieerd in onze verhouding tot Europese instellingen. Frictie voorkomt gezapigheid. Dat is goed. Laten we dat beeld niet uit het oog verliezen, als we ons richten op het 'hoe' van de verzoening.

Carry van Bruggen heeft het eerste lange hoofdstuk van 'Prometheus' (1919) gewijd aan een filosofische uiteenzetting over het Eenheidsstreven en de Distinctiedrang die beide de mens zijn gegeven. Identiteit bestaat bij de gratie van het contrast, van de distinctie. Ik ben wat jij niet bent. Wie in een Eenheid opgaat, is bereid zichzelf te verliezen voor een hoger doel. Daarin kan de mens echter de edelste expressie van zijn zuivere individualiteit vinden. Zo vat ik even de paradox samen waarop Carry van Bruggen uitkomt. Uit wil komen. Gemeenzamer gezegd: integratie met behoud van identiteit. Het is de slogan waarmee de multiculturele samenleving op nationaal niveau werd getypeerd. Daarmee werd de belofte van een geslaagde synthese gesuggereerd: het eigene wordt optimaal zichtbaar door de bijdrage aan de hogere eenheid. Sympathiek. En mislukt. De multiculturele samenleving is een feit, maar ziet er anders uit dan gehoopt. Zo ook ging het met belofte en werkelijkheid van de Europese Unie. Op continentaal niveau kan de paradoxale synthese niet slagen, als niet eens duidelijk is in welk groter geheel we integreren en hoe de hogere identiteit zich verhoudt tot de oorspronkelijke identiteit. Natuurlijk, we zijn inmiddels gewend aan Europese wetten en maatregelen, we reizen heel wat af naar onze bureaus, we kennen elkaar beter dan ooit tevoren, we hebben in alle windstreken vrienden gemaakt, met wie we als mens veel delen maar nu juist niet een welomschreven geïntegreerde Europese identiteit, tenzij we elkaar vinden in een afkeer van de Brusselse bureaucratie. Waarom kan die identiteit niet worden geconstrueerd, zoals de eenheid van de Verenigde Staten een geslaagde

constructie is met unificerende symbolen als de vlag en de grondwet en de *presidency*? De Europese eenwording is een defensief proces, getekend door de ervaringen in het verleden.

Europa is een vreemd bouwwerk. De Engelsen zouden het omschrijven als een *folly*. Met angst en beven kijken we of de oude fundamenteën het nog wel houden, zoveel is er verbouwd, aangeknutseld en bijgemetseld. In zo'n huis is nauwelijks te wonen. De moed en de visie om de boel te slopen en van de grond af op te bouwen ontbreekt. Het grondwettelijk verdrag was een typisch voorbeeld van angstdenken en van een heel klein beetje lippendienst aan democratische principes. Intussen is de Europese Unie vlees noch vis en zou zij zichzelf als lid weigeren mocht ze om toetreding tot de unie vragen. Het democratisch gehalte blijft ver onder de maat. Voor Europa moet een nieuwe term worden bedacht. Of: Europa moet opnieuw worden gedacht. Dat laatste heeft mijn voorkeur. Het Verlichtingsdenken, waaraan de Europese samenwerking veel te danken heeft, kent een sterke beweging vooruit en een groot optimisme. Stilstand heet achteruitgang. Voortgaan is in die optiek vooruitgaan. Mislukkingen worden gezien als leermomenten. De pijl van de tijd wijst onherroepelijk naar de toekomst en daar wenkt het perspectief, dat daar ooit was geprojecteerd. De Verlichting is mij daarom onder andere lief. Ze is me om een andere reden nog veel liever: ze bevordert de onafhankelijke analyse. Ze bevordert zelfkritiek. Is daarvan sprake in Europa? Het beeld van Fabrice del Dongo op het slagveld van Waterloo dringt zich op. Er was een front, maar waar? Er was een doel, maar welk? De integratiebeweging van

Europa – meer! meer! meer! – heeft de moed der wanhoop van onze held Fabrice. Het is een vlucht vooruit en het voelt aan als angst. De sceptici van de uitbreiding, zowel qua landen als qua Brusselse macht, worden beschouwd als conservatief. Dat wil zeggen: bang voor verandering, wars van vooruitgang, slecht geïnformeerd. Dat is mij te simpel. Het omgekeerde is veeleer het geval. Zij die op een eenmaal ingeslagen weg blind voort willen gaan zijn bang voor verandering. Zij die weigeren kritisch de grondslagen te herzien zijn wars van vooruitgang. Zij die gegevens van bevolkingsonderzoeken en enquêtes uitsluitend uitleggen in hun eigen voordeel zijn slecht geïnformeerd. De Verlichting is mij te dierbaar om haar eenzijdig te laten misbruiken.

We moeten in Europa een manier vinden de frictie tussen de nationale identiteit en integratie in de Europese identiteit te benoemen. Het verleidelijke beeld van het 'nee' duikt op. Niet alles kan geregeld worden op Europees niveau. Niet alles moet geregeld worden op Europees niveau, maar wat op Europees niveau wordt geregeld moet in overeenstemming zijn met de democratische waarden die de kern vormen van onze politieke systemen, ontwikkeld en beproefd in de smidse van het verleden. Niet per se meer maar in elk geval beter. En dan misschien pas meer.

Ter gelegenheid van het tienjarige bestaan van de ECB publiceert DNB Magazine dit essay over Europa. Het is een verkorte versie van een toespraak van schrijfster Nelleke Noorderhout voor het symposium 'Europa, integratie versus identiteit' van de Nederlandsche Bank, november 2006. •

Streetwise

door Arnold Schilder

Directeur van DNB, verantwoordelijk voor het toezicht op banken

5 mei: Bevrijdingsdag. Een dag om dankbaar te denken aan de Engelsen, Canadezen, Amerikanen. In The New York Times staat die dag het artikel *Success Breeds Failure* van Paul Krugman. Deze Amerikaanse topeconoom komt met goed nieuws: wellicht is het ergste van de financiële crisis voorbij ... (Tja, dat staat nog te bezien.). Dat is tegelijk slecht nieuws: de bereidheid om snel belangrijke hervormingsmaatregelen te treffen, zal navenant afnemen. Daardoor zal een volgende crisis nog erger zijn, aldus Krugman. Zijn verhaal biedt kortstondige opluchting, maar bevrijdt me geenszins van zorgen.

Centrale bankiers, toezichthouders en vele anderen studeren druk op lessen die geleerd moeten worden. Het Financial

Stability Forum formuleerde maar liefst 67 goed doordachte aanbevelingen. Nederlandse banken hebben de storm tot nog toe heel redelijk doorstaan. Maar we kunnen het niet bij die constatering laten. Wat moeten we bij DNB beter doen?

Onlangs hebben we onze beleidsvoor-nemens voor 2009 vastgesteld. De Nederlandsche Bank wil meer ondernemend worden. Dus niet alleen goed nadenken en analyseren, maar ook snel actie ondernemen. We willen meer streetwise zijn: snel aanvoelen waar nieuwe risico's en gevaren opdoemen, en daar meteen bovenop springen. Onze time-to-action verkorten, onze kennis effectiever inzetten. Stabiliteit bevorderen – door ons nog sneller te bewegen! •

Creativiteit: motor van economische groei

Jonge professionals van de Nederlandsche Bank organiseerden een seminar over creatieve economie. Zij gingen met experts in debat over de meerwaarde van de creatieve sector voor een stad als Amsterdam en voor de BV Nederland.

door Ilse Kuiper

Bij de veelgeroemde creatieve sector gaat het niet alleen om fotografen, schrijvers of modeontwerpers, stelde DNB-president Nout Wellink in zijn openingspeech. Hij hanteerde daarbij de definitie van professor Richard Florida uit het boek *The Rise of the Creative Class*. Florida rekent ook wetenschappers, managers, financieel experts, juristen en innovatieve ondernemers tot de creatieve klasse, omdat zij zich bezig houden met complexe problemen die veel creativiteit vereisen. Volgens Florida en andere onderzoekers is Nederland wereldwijd koploper op het gebied van de creatieve klasse.

Barrières doorbreken

Volgens Wellink groeit het belang van creativiteit voor onze economie. Aan een optimale creatieve economie zijn echter wel voorwaarden verbonden, waaronder openheid. Wellink: 'Dan bedoel ik een economie waarin ruimte bestaat voor nieuwe ideeën. Daarvoor is een open arbeidsmarkt een belangrijke voorwaarde. Regels, hoe belangrijk ze ook zijn, moeten ruimte laten voor innovaties. Vooral op de arbeidsmarkt kunnen barrières voor outsiders creativiteit belemmeren.' Hij beschreef hoe DNB deze barrières onder meer doorbreekt door nauwe contacten met de UAF, een stichting voor hoogopgeleide vluchtelingen. Want: een internationale omgeving werkt creativiteit in de hand. Vervolgens ging een discussie onder leiding van Jeroen Smit van start met de panelleden Eelko Anceaux (directeur Chemistry), Marjolein Bronkhuyzen (marketing director Stedelijk Museum), Carolien Gehrels (wethouder kunst & cultuur in Amsterdam), Arjo Klamer (hoogleraar creatieve economie EUR) en Nout

Wellink. De stelling dat ons vestigings- en leefklimaat drastisch moet verbeteren voor een sterke creatieve economie, riep een levendige discussie uit.

Hippe steden

De algemene opinie is dat in de 21ste eeuw niet de maakindustrie, maar de creatieve industrie de economische groeimotor zal zijn. Dit is een voortzetting van een tendens zoals die enkele decennia geleden is ingezet en die onder meer heeft geleid tot een sterke toename van de (commerciële) dienstverlening en een sterke afname van de industriële en landbouw gerelateerde sector. De concurrentiekracht van de creatieve sector wordt in toenemende mate bepaald door het vermogen van een stad en uiteindelijk van een land, om creatief kapitaal aan te trekken. Creatieve mensen geven prioriteit aan een aantrekkelijk woon- en leefklimaat. Hippe steden die de juiste energie geven, zijn zeer in trek. Steden en landen die op internationaal niveau concurreren, staan voor de uitdaging om die hippe leefomgevingen te creëren. 'Talent, technologie en tolerantie zijn de drie voorwaarden voor een creatieve stad', vat Jeroen Smit het gedachtegoed van Florida samen. Een groeiend aantal Nederlandse steden presenteert zichzelf als creatieve stad. Volgens Carolien Gehrels wordt Amsterdam geroemd om zijn citymarketing. 'De slogan *I Amsterdam* maakt school.' Maar het is moeilijk te voorspellen waar, wanneer en of een creatieve stad tot ontwikkeling komt. *Must haves* zijn voldoende interactie van 'slimme' mensen op een bepaalde plek, een gemêleerde bevolking en een uitgekende citymarketing. •

‘Geld voor een ijsje’

Jaarlijks bezoeken ruim tienduizend mensen het DNB Bezoekerscentrum aan de Achtergracht 4. DNB Magazine organiseerde drie open dagen voor haar abonnees. Harry Faber, oud HEAO-docent, kwam een kijkje nemen.

door Sonja Mallan

Vanwaar uw interesse in DNB?

‘Ik ben leraar economie en rechten geweest aan de HEAO in Groningen, nu de Hanzehogeschool, en ben inmiddels met de VUT. Ik blijf graag op de hoogte van wat er bij DNB gebeurt. Ik lees de krant en ben natuurlijk op DNB Magazine geabonneerd.’

Wat vond u van de lezersdag en het Bezoekerscentrum?

‘Heel goed. De rondleiders wisten op alle vragen dusdanig antwoord te geven, dat iedereen het kon begrijpen zonder dat

het teveel de diepte in ging. Ik had tien vragen op papier gezet voor het geval het verhaal stil zou vallen, maar dat is niet aan de orde geweest. Ook de innerlijke mens werd goed verzorgd; er waren hapjes en drankjes, van vis tot witte wijn. Voor een typische Nederlander als ik, was het heel uitbundig!’

Hoe vindt u het initiatief van DNB om open dagen te organiseren?

‘DNB en geld in de meest ruime zin zouden in alle gelederen van het onderwijs sterker aan de orde moeten komen. Ik

vind dat de drie taken van DNB vanaf de lagere school al bekend moeten zijn. Kinderen kun je in een vroeg stadium voorzichtig kennis laten maken met betalingsverkeer. En later, als je dieper op zaken kunt ingaan, introduceer je toezicht en monetair beleid. Het is toch raar dat kinderen die geld vragen voor een ijsje niet weten hoe we aan dat geld komen? Ook op de middelbare scholen en later moet dit onderwerp aandacht blijven krijgen. Niet alleen op vwo en havo, maar ook op het vmbo. Het begint bij de basisschool en moet doorgaan tot de universiteit.’ •

Hoge prijzen eisen hoge tol

Slinkende voorraden, stijgende prijzen: de voedselcrisis doet wereldwijd alarmbellen rinkelen. Elf brandende vragen over de voedselprijzen, aanbod en consumptie.

door Rutger Vahl

1. Hoe hard stijgen de prijzen?

De afgelopen twee jaar zijn de prijzen van tarwe, rijst en maïs meer dan verdubbeld. Van april 2007 tot april 2008 bedroeg de prijsstijging gemiddeld 55%. Volgens Wereldvoedselorganisatie FAO zijn de producten in 36 landen, waarvan 21 in Afrika, zo duur geworden dat ze voor veel mensen niet meer te betalen zijn. In het Westen merken we nog weinig van prijsstijgingen. Dat komt omdat wij maar ongeveer 10% van ons inkomen besteden aan voedsel. In ontwikkelingslanden is dat 50 tot 75%. Stijgende voedselprijzen worden daar veel directer in de portemonnee gevoeld.

2. Een kwestie van vraag en aanbod?

De belangrijkste oorzaak van de sterk gestegen voedselprijzen is een toegenomen vraag in met name China en India. Door de welvaartsgroei gaan mensen in die landen meer vlees eten. Voor veevoer zijn relatief veel grondstoffen als graan en maïs nodig (één kilo vlees 'kost' circa vijf kilo veevoer). Het veranderende eetpatroon in Azië valt samen met het op grote schaal mislukken van oogsten in de afgelopen jaren. In Afrika en Azië waren overstromingen, in Zuid-Europa en in graanland Australië heerst droogte. Volgens de Wageningse hoogleraar duurzame ontwikkeling Rudy Rabbinge hebben geringe veranderingen in vraag en aanbod direct een grote impact op de prijs. 'Dat komt omdat de agrarische wereldmarkt maar klein is. Minder dan 10% van de rijst en tussen de 10 en 20% van de tarwe en maïs

is bestemd voor de export.' Vroeger konden fluctuaties in vraag en aanbod worden opgevangen door buffervoorraden, maar die zijn wereldwijd sterk teruggelopen. 'In het verleden lag er voor meer dan 120 dagen graan in silo's om aan de vraag te voldoen, nu maar voor minder dan zestig dagen', zegt commodity analist Paul Braks van Rabobank International. Hij stelt dat het slinken van voorraden vooral ook te maken heeft met terugtrekkende overheden: 'In Europa zijn de interventievoorraden afgebouwd. Die worden nu aangehouden door de markt, met name door akkerbouwers, coöperaties en handelaren. Deze marktpartijen zijn minder geprikkeld voorraden aan te houden.' Volgens Braks zijn de spectaculaire prijsstijgingen door niemand voorzien. 'Normaal herstelt de markt zich snel na een slecht oogstjaar. Dat is nu niet gebeurd.'

3. De schuld van biobrandstof?

De beschuldigende vinger gaat ook naar biobrandstoffen. Westerse overheden stimuleren de productie hiervan en met succes: in de Verenigde Staten verdwijnt al een kwart van de maïs oogst in de benzinetank. Maleisië en Indonesië hebben 40% van hun palmolie bestemd voor de productie van biodiesel. Vanwege subsidies is het voor veel boeren aantrekkelijk over te schakelen op de productie van gewassen voor biobrandstoffen. Maar leidt dit aantoonbaar tot het stijgen van voedselprijzen? Louise Fresco, hoogleraar in Amsterdam en voormalig adjunct

‘Er is voldoende landbouwgrond beschikbaar om dertig miljard monden te voeden’

directeur-generaal bij de FAO, stelt dat wereldwijd slechts 1 tot 2% van alle landbouwgronden gebruikt wordt voor de teelt van gewassen voor biobrandstoffen en dat de effecten daarvan op de voedselprijzen worden overdreven. Rudy Rabbinge daarentegen denkt dat biobrandstoffen de prijsstijgingen hebben aangejaagd: ‘Lokaal zijn de gevolgen soms groot. In de Verenigde Staten zie je bijvoorbeeld een verdringing van de voedselproductie. De buffervoorraden maïs, die voorheen een stijgende vraag naar veevoer konden opvangen, zijn verdwenen.’ Rabbinge pleit voor een moratorium op biobrandstoffen tot de rust op de voedselmarkt is teruggekeerd. Milieuminister Cramer is daar op dit moment niet voor, maar heeft wel toegezegd de invloed van biobrandstoffen op voedselprijzen scherp in de gaten te zullen houden.

4. Erger dan de kredietcrisis?

Nadat de kredietcrisis maandenlang het nieuws beheerste, eiste dit voorjaar ineens de voedselcrisis de aandacht op. Hoewel de gevolgen van de kredietcrisis voor individuele huizenbezitters en beleggers pijnlijk kunnen zijn, doet de voedselcrisis wereldwijd grotere alarmbellen rinkelen. Voedsel is een eerste levensbehoefte en een tekort bedreigt ruim een miljard mensen in hun voortbestaan. De Britse premier Brown noemde de voedselcrisis dan ook ernstiger en structureler dan de kredietcrisis. Wereldbank-president Robert Zoellick stelde dat door de gestegen voedselprijzen de klok van de armoedebestrijding zeven jaar is teruggezet. Wereldwijd zijn bijna tachtig miljoen mensen van voedselhulp afhankelijk.

Hoewel de vraag in Azië groot zal blijven, denkt Albert-Jan Maat, voorzitter van landbouworganisatie LTO Nederland, dat de hoge voedselprijzen van tijdelijke aard zullen zijn. ‘Een paar goede oogsten doen de prijzen weer zakken’, verwacht Maat. Ook Paul Braks denkt dat prijzen zullen dalen. ‘Maar tot ruim boven het lage niveau van het jaar 2000.’ Wat de voedselcrisis ook structureler van aard maakt dan de kredietcrisis, is de impact van klimaatverandering. Volgens de Brit Sir John Holmes, ondersecretaris van de VN, heeft klimaatverandering in de afgelopen twintig jaar geleid tot een verdubbeling van het aantal rampen van gemiddeld 200 naar 400 per jaar. Hierdoor zijn veel oogsten verloren gegaan.

5. Iedereen vegetarisch?

Het Nederlandse bedrijf Nutreco zag in 2007 zijn productie-kosten met tien procent toenemen door prijsstijgingen van onder meer tarwe, soja en maïs. Nutreco maakt diervoeding en visvoer, en moet dus toejuichen dat consumenten in Azië meer vlees gaan eten. Maar Wout Dekker, topman van het bedrijf, ziet dat genuanceerder. ‘Het is onmogelijk dat alle Chinezen net zoveel vlees gaan eten als wij in het Westen gewend zijn te doen. Zoveel vlees kan gewoon niet geproduceerd worden, en al helemaal niet op een duurzame manier, met oog voor dierenwelzijn, milieu en klimaat.’ Dit betekent volgens Dekker niet dat de Chinezen kale rijst moeten blijven eten. ‘We zullen in het Westen moeten consuminderen. Helemaal vegetarisch worden is nergens voor nodig, maar elke dag vlees eten ook niet.’

6. Hoe kunnen we zes miljard monden voeden?

Volgens landbouwhoogleraar Rabbinge hoeft de groei van de wereldbevolking geen probleem te zijn voor de toekomstige voedselvoorziening. Er is voldoende landbouwgrond beschikbaar om dertig miljard monden te voeden, stelt hij. Rabbinge pleit voor grote investeringen in ontwikkeling van de landbouw. ‘De opbrengst per hectare is in Europa vier keer hoger dan in andere delen van de wereld. Met zaadveredeling, betere irrigatie en meer kunstmest kan de wereldproductie van tarwe, rijst en maïs minimaal verdubbelen. Daarmee zijn in 2050 tien miljard mensen te voeden.’ Paul Braks wijst op Rusland, dat voorheen de graanschuur van Europa was. ‘Maar na de val van de Berlijnse muur hebben boeren hun land verlaten omdat er geen droog brood meer voor hen te verdienen was. Die landbouwgronden zijn vrij eenvoudig en snel weer in gebruik te nemen.’ Volgens Rabbinge hebben instanties als het IMF en de Wereldbank bijgedragen aan de onderinvesteringen in de landbouw. ‘Men dacht ten onrechte dat er in landbouw weinig vooruitgang te boeken was. Landbouw is hoogwaardige technologie. Er moet meer geld komen in het opleiden van boeren in ontwikkelingslanden. Met moderne kennis kunnen zij hun productie aanzienlijk verhogen.’ Topman Wout Dekker van diervoedingsbedrijf Nutreco ziet ook een oplossing in technologische innovatie. Genetische modificatie kan ervoor zorgen dat gewassen beter bestand zijn

MOZZARELLA STICKS

‘We zijn de kraamkamer van de wereld in zaadveredeling’

tegen klimaatverandering en insectenplagen en minder water nodig hebben. ‘Nutreco steekt vijftien miljoen euro per jaar in research en development’, zegt Dekker. ‘Dat lijkt weinig op een omzet van vier miljard euro, maar is in onze branche een van de hoogste onderzoeksbudgetten. Met dat geld ontwikkelen we onder meer alternatieven voor graan in veevoer.’

7. Meer protectionisme of meer vrijhandel?

Als reactie op de sterk gestegen voedselprijzen hebben veel ontwikkelingslanden en opkomende economieën exportbeperkingen in het leven geroepen. Zo wordt rijst opgepot voor de eigen bevolking. Met protectionisme proberen regeringen de gevolgen van de voedselcrisis voor de eigen bevolking te beperken. Dit lijkt sympathiek, maar het is de vraag hoe effectief het sluiten van grenzen is. Boeren die niet meer mogen exporteren verliezen ook een belangrijke prikkel, zeker bij hoge prijzen, om hun productie te maximaliseren. Daarnaast zijn de gevolgen voor landen die afhankelijk zijn van voedselimporten desastreus: zij zien de prijzen nog verder exploderen. Het beperken van de vrijhandel en het op slot gooien van grenzen gaat ook ten koste van investeringen vanuit het Westen.

8. Is de voedselcrisis goed voor boeren?

Hogere voedselprijzen leiden tot hogere inkomens voor boeren. Die stelregel gaat op voor een deel van de boeren, maar zeker niet voor allemaal. Albert-Jan Maat, voorzitter van landbouworganisatie LTO Nederland, rekent voor dat Nederlandse melkveehouders zo’n tien procent meer voor hun melk krijgen dan een jaar geleden. Maar andere agrariërs, bijvoorbeeld in de glastuinbouw, zien hun hogere prijzen geërodeerd door sterk gestegen brandstofkosten. ‘Daarbij worden wereldvoedselprijzen in dollars uitgedrukt. Als tweede landbouwexporteur ter wereld lijden Nederlandse boeren en tuinders onder de sterke euro’, zegt Maat. In ontwikkelingslanden en opkomende economieën profiteren boeren ook, al tikken hogere brandstofprijzen en de sterk gestegen prijs van kunstmest (gemaakt van gas) daar verhoudingsgewijs harder aan dan in het Westen. ‘Voor Braziliaanse boeren was kunstmest altijd minder dan tien procent van de kostprijs en nu meer dan dertig procent’, zegt Wout Dekker van Nutreco. Grotere

boeren kunnen de kosten nog wel doorberekenen, stelt Rudy Rabbinge, maar kleinere boeren niet. ‘Die zijn bovendien niet in staat de productie op te voeren als de voedselprijzen hoog zijn. De meeste boeren zijn uiteindelijk vooral gebaat bij stabiele prijzen en niet bij de enorme prijsfluctuaties van de afgelopen jaren.’

9. Hogere voedselprijzen, hogere inflatie?

Stijgende voedselprijzen zorgen wereldwijd voor een snellere geldontwaarding. Dit geldt vooral voor ontwikkelingslanden en opkomende markten. In deze landen gaven mensen relatief veel geld uit aan voedsel (in China en India rond de dertig procent van hun inkomen). De stijging van voedselprijzen heeft hier dus een veel grotere impact op de inflatie. Bijna driekwart van de inflatie in China is te wijten aan de hogere voedselprijzen. In Westerse landen besteden mensen gemiddeld veel minder aan voedsel, ongeveer tien procent van hun budget. Maar ook hier stijgt de inflatie. In april van dit jaar stegen de voedselprijzen in het eurogebied met gemiddeld 6,9%. Meer dan een kwart van de inflatie, die nu 3,6% bedraagt, is toe te schrijven aan stijgende voedselprijzen. ‘Een stuk lager dan in opkomende economieën, maar toch fors’, zegt Edwin Lambregts, macro-econoom bij de Nederlandsche Bank. ‘Het risico van stijgende voedselprijzen is ook psychologisch van aard. Brood en melk koop je dagelijks, dus met hogere voedselprijzen word je elke dag geconfronteerd. Als mensen het gevoel krijgen dat duurder voedsel hun besteedbaar inkomen blijvend raakt, kunnen ze hogere looneisen gaan stellen.’

10. Is het ethisch te beleggen in schaars voedsel?

Door de kredietcrisis en de onzekerheid op de financiële markten zien veel beleggers voedsel als een veilige haven om kapitaal te parkeren. De toestroom van dat kapitaal drijft de voedselprijzen op, want handelaren houden voedsel vast in de hoop op nog hogere prijzen in de toekomst. Ook banken spelen in op de hogere voedselprijzen en ontwikkelen speciale producten, zoals rijstturbo’s. Maar is het wel ethisch om te beleggen in schaars voedsel? De Partij van de Arbeid in het Europees Parlement, kerken en hulporganisaties vinden van niet en hebben opgeroepen tot een verbod op beleggen in voedsel. Maar Paul Braks

van Rabobank International denkt dat een dergelijk verbod averechts zal werken. 'Graanbeurzen zorgen er met termijncontracten voor dat boeren hun risico's kunnen afdekken. En daar heb je speculanten voor nodig. Het kunnen afdekken van prijsrisico's verschaft boeren dus inkomenszekerheid. Wel is er op dit moment veel 'lucht' in de markt, maar die zal er vanzelf weer uitlopen', aldus de commodity specialist.

11. Moet Nederland meer inzetten op landbouw?

Nederland geniet wereldwijd een uitstekende reputatie als landbouwnatie. De Universiteit Wageningen is koploper op het gebied van kennisontwikkeling. Toch lijkt het soms alsof de boer in Nederland geen toekomst meer heeft. Waren er eerst de boterberg, de melkplas en het mestoverschot die de sector in een negatief daglicht stelden, tegenwoordig worden boeren aangemoedigd om landbouwgrond om te zetten in natuur. Volgens

Albert-Jan Maat van LTO Nederland moet dat stoppen. 'Het landbouwbeleid is gebaseerd op de situatie van twintig jaar geleden. Maar in de jaren negentig zijn alle overschotten verdwenen. We moeten erkennen dat Nederland qua kennis en productie van landbouwproducten tot de top van de wereld behoort. We zijn de kraamkamer van de wereld in zaadveredeling. Maar nog altijd wil de overheid uitstekende landbouwgrond in polders onder water zetten. Daar moeten we onmiddellijk mee stoppen.' Ook Wout Dekker van Nutreco ziet volop kansen voor de Nederlandse landbouw. 'De huidige voedselcrisis leidt tot een mentaliteitsverandering. Landbouw staat nu in het middelpunt van de belangstelling en wordt gezien als een hoogwaardige en technologische sector. Door de hoge voedselprijzen dringt ook het besef door dat voedsel in het Westen lange tijd veel te goedkoop is geweest. Een hogere prijs zal leiden tot een meer verantwoord gebruik en een duurzamere productie.' •

Prijsstijgingen (indexcijfers)

	Voedsel	Vlees	Zuivel	Rijst	Tarwe
2000	92,7	100	106	100	100
2005	117,3	121	145	107	132
2006	127,4	115	138	117	145
2007	157,4	121	247	137	216
2008 (apr)	218,2	136	266	276	371
2007-apr 2008	+38%	+12%	+8%	+101%	+72%

Wat wordt waar geproduceerd? (in %)

	Graan	Tarwe	Mais	Rijst	Vlees	Vis
Azië	44	46	27	91	40	49
* <i>China</i>	19	18	19	29	27	19
* <i>India</i>	10	13	2	22	3	4
Afrika	6	3	6	3	5	8
Midden, Zuid-Amerika	8	4	14	4	16	20
Verenigde Staten	20	9	43	1	15	5
EU	12	20	6	0	16	6
Rusland	4	8	1	0	2	3
Ontwikkelingslanden	56	49	46	96	58	73
Ontwikkelde landen	44	51	54	4	41	27
Geëxporteerd	12	18	13	7	8	98

Vals geld

In de rubriek voor lezersvragen *Podium* dit keer de vraag: wat doe ik met een vals bankbiljet?

door Marijke Hoogendoorn

Ze zijn zeldzaam en van nul en generlei waarde: valse bankbiljetten. In Nederland zijn in 2007 in totaal 36.439 valse biljetten onderschept en geregistreerd, een fractie dus van de vele miljoenen biljetten die in omloop zijn.

Meestal worden vervalsingen ontdekt door de sorteermachines van de banken. Maar wat doe je als je zelf een vals biljet ontvangt? 'Als je vermoedt een vals biljet in handen te hebben, geef het dan niet uit. Het uitgeven van een vals biljet is namelijk strafbaar', vertelt Jan van der Fluit, expert vervalsingen van de Nederlandsche Bank. 'Als je weet waar en van wie je het biljet hebt gekregen, ga er dan mee naar de politie. Je kunt een verdacht biljet ook afgeven bij je eigen bank of opsturen naar de Nederlandsche Bank. Je krijgt altijd een bewijs van afgifte. Als na onderzoek blijkt

dat het verdachte biljet toch echt is, dan krijg je de tegenwaarde weer terug. Als het om een vervalsing gaat, ben je de pineut want dat geld ben je kwijt.'

Elk verdacht bankbiljet gaat naar het Nationale Analyse Centrum van DNB voor nader onderzoek. 'Wij hebben speciale apparatuur om te onderzoeken hoe het biljet technisch gemaakt is, hoe de echtheidskenmerken gesimuleerd zijn en hoe goed die simulatie is. Denk bijvoorbeeld aan de druktechniek en de folietechniek. Ook kijken we naar de combinatie van plaatnummer en serienummer.' Alle gegevens worden ingevoerd in een databasesysteem van de ECB in Frankfurt. Tot dit systeem hebben ook de experts van nationale analyse centra van de andere eurolanden toegang, evenals Europol en de nationale politiekorpsen.

'Als voor het eerst een nieuw soort vervalsing ontdekt wordt, sturen we een waarschuwing naar alle collega's van de andere eurolanden, want als we één nieuw soort vervalsing ontdekken, dan kun je er gif op innemen dat er nog veel meer aankomen. Die valsemunten hebben immers veel geld geïnvesteerd in goede drukmachines!'

Heeft Jan buiten het werk ook wel eens een verdacht biljet ontvangen? 'Nee, nooit. Sinds ik hier werk, controleer ik altijd elk biljet. Zelfs de biljetten die uit de geldautomaat komen. Noem het maar een bankbiljettentic!'

Ook een keer met uw vraag in DNB Magazine? Mail uw vraag naar: magazine@dnb.nl.

Afscheid directeur Klopper

‘Internationalisering is de grote trend’

Eerst gaat hij genieten van zijn ‘langste vakantie ooit’, daarna gaat hij op zoek naar nieuwe uitdagingen. Directeur Flip Klopper neemt na vijf jaar afscheid van de Nederlandsche Bank.

door Loek van Daalen en Ellen Tolsma

Al meteen toen u uw afscheid bekend maakte, liet u weten weer terug te willen gaan naar de private sector. Voelt u zich daar meer thuis dan bij de publieke sector?

‘Nee hoor, ik weet uit ervaring dat ik me in beide sectoren goed thuis voel. Het is alleen tijd voor wat anders. Wat precies, dat is nog afwachten. Ik ben eerst gebonden aan een afkoelingsperiode. Vanuit deze functie kun je namelijk niet zomaar ergens anders solliciteren. Ik merk nu al dat veel partijen met me willen praten, dus er komt vast wel iets interessants op mijn pad. In elk geval verheug ik me erop om weer intensiever met de financiële sector te kunnen werken. Na de portefeuillewisseling uit 2005, die mij buiten het toezicht bracht, ben ik dat toch wel een beetje gaan missen.’

Wat maakt die private sector in uw ogen zo anders?

‘De veel hogere druk waaronder alles moet gebeuren. Wij zijn bij de Nederlandsche Bank gewend om alles meermaals te analyseren en dan pas een beslissing te nemen. Dat moet ook, want het is onze taak als centrale bank om grondig te werk te gaan. In het bedrijfsleven heb je die luxe meestal niet.’

Een tendens in het bedrijfsleven is de veramerikanisering en de daarbij horende verharding. Is dat iets waarbij u zich thuis voelt?

‘Dat is geen recente trend, maar al jaren gaande. Toen ik nog bij ING werkte, in de jaren negentig, kwam ik al geregeld in contact met Angelsaksische culturen. Ik heb daar geen moeite mee. De omgeving waarin je werkt is meestal een gegeven, maar je kunt wel proberen zelf je plek binnen die omgeving te vinden of te maken.’

Heeft u bij de Nederlandsche Bank deze plek gevonden?

‘Zeker! Ik ben er met name trots op dat ik een bijdrage heb kunnen leveren aan de verbetering van de besturing van de bank. De beheersing vanuit de directie is de afgelopen vijf jaar sterk toegenomen. We brengen tegenwoordig ieder jaar systematisch in kaart welke doelen we willen bereiken, hoe we dat willen gaan doen en hoeveel geld we daar voor nodig denken te hebben. Dat hebben we allemaal geïntegreerd in de planning- en controlcyclus die we als centraal besturingssysteem gebruiken. En vervolgens volgen we gedurende het planjaar of we onze doelen ook tegen het daarvoor beschikbaar gestelde budget weten te realiseren. Daaraan zijn gekoppeld een periodieke integrale risicoanalyse, een doortimmerd HRM-beleid in al zijn aspecten en een verbeterde IT-governance. Dat geheel stelt ons in staat om onze taken beter uit te voeren, tegen lagere kosten, en op een manier die het werk voor de medewerkers leuker maakt. Dat dit laatste ook echt zo is, zie je bijvoorbeeld aan de uitkomsten van het jaarlijkse medewerkerstevredenheidsonderzoek en aan het dalende ziekteverzuim. Het laatste cijfer dat ik daarvoor hoorde is 2,85%. Dat is een fraaie score. En ik ben er van overtuigd dat het nog lager kan. Dat alles vertaalt zich DNB-breed in een voortdurende efficiencyverbetering. Het effect daarvan is ook al jaren zichtbaar. Is dat een prestatie van onszelf of van de omgeving die dit van ons eist? Ik zeg: honderd procent van onszelf. Hadden we het ook niet kunnen doen? Nee, want dan komt eens het moment waarop de buitenwereld ingrijpt en dan is je toekomst ongewis.’

‘Ik ben geen persoon om in een klooster te gaan zitten’

In welk opzicht heeft u DNB het meest zien veranderen?

‘Ik heb het gevoel dat de afgelopen periode de Nederlandsche Bank is verzakelijkt. Dat zie je terug in de meer bedrijfsmatige aansturing, zoals ik zojuist aangaf, maar ook in de grotere transparantie en een hoger kostenbewustzijn.’

U heeft betalingsverkeer in portefeuille. Welke tendens ziet u op dit terrein doorzetten?

‘De grote trend is de internationalisering. In hoog tempo worden alle nationale betaalproducten – wholesale, retail, en de afwikkeling van effectentransacties – Europees of zelfs mondiaal. Dit heeft ook grote gevolgen voor de rol van de nationale centrale banken. Voorheen voerden wij in relatieve autonomie de regie in eigen land. Nu zijn we steeds vaker één van de partijen die meepraten aan de internationale onderhandelingstafel. Dat is niet minder belangrijk, integendeel! Maar het verandert wel sterk de aard van het werk. Er schuilt in die internationalisering voor Nederland trouwens ook wel een bedreiging. In ons land hebben we nu immers een uiterst efficiënt betalingsverkeer, en dat moet niet opschuiven in de richting van een Europees gemiddelde want dan zouden we er op achteruit gaan. Ook voor Nederland moet de komst van de Single Euro Payments Area een goede deal zijn! Hier moeten we heel oplettend in zijn en blijven.’

Is er over vijf jaar nog wel plek voor een nationale centrale bank?

‘Zeker weten. Je moet het tempo van de internationalisering van de instituties niet overschatten, want die zaken gaan meestal

niet zo snel. Inhoudelijk gaat het wel een stuk sneller, niet alleen op monetair gebied en voor betalingsverkeer, maar ook voor toezicht.’

U kijkt zelf ook graag over de grens. Zo bent u bestuurslid van Day for Change dat zich inzet voor microkredieten. Wat is dit voor stichting?

‘Day for Change verzamelt fondsen om organisaties die microkredieten verlenen te steunen. Ook geeft de stichting voorlichting aan scholieren. Ik geloof sterk in de kracht van microkredieten en heb met eigen ogen in de derde wereld de waarde ervan gezien. Ik zag bijvoorbeeld in Peru iemand op straat staan met een gammele personenweegschaal. Voor één cent kon je je bij hem laten wegen. Typisch een zelfstandige-zonder-personeel, om het eens naar de Nederlandse context te verplaatsen, die voor zijn volgende weegschaal prima gebruik zou kunnen maken van een microkrediet van een paar dollar. Het is goed om vanuit onze complexe westerse wereld te zien tot wat voor geniale eenvoudige oplossingen microkredieten kunnen leiden. Ik hoop me nog heel lang voor Day for Change in te kunnen zetten.’

Gaat u uw afkoelingsperiode gebruiken om weer zo’n verre reis te maken?

‘Ik werk sinds 1981 en heb nog nooit zo’n lange vakantie voor de boeg gehad! Wat ik vooral ga doen is samen met mijn vrouw allerlei leuke dingen ondernemen. Zo gaan we zeilen, klussen en genieten in ons tweede huis in Frankrijk en rally’s rijden met onze klassieke auto. Ik ben in elk geval geen persoon om in een klooster te gaan zitten voor een moment van bezinning. Ik blijf liever actief bezig.’ •

Flip Klopper

- Geboren: 9 april 1951 te Amsterdam.
- Studie: Nederlands Recht. In 1981 afgestudeerd aan de Rijksuniversiteit Leiden.
- 1981 – 1993: werkzaam bij het ministerie van Financiën, onder andere als afdelingshoofd Financiële markten & Instellingen en als plaatsvervangend directeur van de directie Binnenlands Geldwezen.
- 1993: directeur Juridische Zaken bij ING Bank, 1994 directeur Juridische Zaken bij ING Groep N.V.
- 1999: lid van de statutaire directie van Nationale-Nederlanden.
- 2002: bestuurslid van de Pensioen- & Verzekeringkamer.
- juli 2003 - 1 mei 2008: directeur bij de Nederlandsche Bank, laatstelijk verantwoordelijk voor betalingsverkeer en het interne bedrijf.

Oostenrijk: land van het EK, edelweiss en Sachertorte

Het Europees Kampioenschap voetbal is in volle gang. Samen met Zwitserland treedt Oostenrijk op als gastland. Een portret.

door Nicole Paehlig

• Oostenrijk

Staatsvorm: republiek
 Hoofdstad: Wenen
 Oppervlakte: 83.871 km²
 Aantal inwoners: 8,23 miljoen
 Landstaal: Duits
 Religie: Katholiek

Geschiedenis

In de eerste eeuwen van zijn bestaan is Oostenrijk veroverd en overheerst door de Romeinen, de Hunnen en andere volkeren. Van de tiende tot de dertiende eeuw werden de verschillende hertogdommen in Oostenrijk geregeerd door de Babenbergs. Zij werden opgevolgd door de Habsburgers, die tot de twintigste eeuw

aan de macht bleven. Vooral via erfopvolging breidde het rijk van de Habsburgers zich uit tot over de landsgrenzen: de Habsburgse monarchie was geboren. Bij het uit elkaar vallen van het Heilige Roomse Rijk, waar Oostenrijk deel van uitmaakte, ontstond in 1804 het Keizerrijk Oostenrijk. In 1848 kwamen de door Oostenrijk overheerste Hongaren in opstand. Hoewel Oostenrijk als overwinnaar uit de bus kwam, werd er toch een compromis gesloten met de Hongaren, een direct gevolg van de Oostenrijkse nederlaag in de Pruisisch-Oostenrijkse Oorlog. In 1867 kwam de Oostenrijk-Hongaarse dubbelmonarchie in de plaats van het keizerrijk. Pas na de nederlaag in de

Eerste Wereldoorlog ontstonden twee aparte naties: Hongarije en Oostenrijk. In 1918 werd Oostenrijk een republiek. In 1938 volgde de annexatie (Anschluss) door Duitsland. Na de Tweede Wereldoorlog bezetten de geallieerden Oostenrijk. Pas in 1955 werd het land volledig zelfstandig, onder voorwaarde dat het altijd neutraal zou blijven.

Oostenrijk werd in 1995 lid van de Europese Unie en voerde in 2002 de euro in.

Economie

Oostenrijkers behoren tot de meest welvarende volkeren van Europa. Sinds de jaren zestig kende Oostenrijk een hoge economische groei en een lage werkloosheid. In de jaren 2001-2003 stagneerde de

economische groei. De afgelopen twee jaar steeg de groei naar 3,3% (2006) en 3,4% (2007: bbp EUR 241.448 miljoen). Naar verwachting zal de economische groei de komende jaren wat afnemen en schommelen rond de 2,5%, al krijgt de Oostenrijkse economie natuurlijk een flinke oppepper door het EK voetbal. Net als in de meeste andere geïndustrialiseerde landen is de dienstensector de belangrijkste economische sector: tweederde van het bbp. De industrie neemt, met ruim 30%, eveneens een belangrijk aandeel in. Verder vormt toerisme (wintersport en bergbeklimmen) een belangrijke bron van inkomsten. Met ongeveer 5% ligt de werkloosheid onder het Europees gemiddelde (8,5%).

Euromunten

- Ontwerper: Josef Kaiser.
- Inspiratiebron: bekende historische figuren, architectuur en bloemen.
- Munt van twee euro. Op deze munt staat het portret van de pacifist Bertha von Suttner, die symbool staat voor de jarenlange inspanningen van Oostenrijk om een bijdrage te leveren aan de vrede.
- Munt van één euro. Het portret van Wolfgang Amadeus Mozart, de beroemde Oostenrijkse componist, siert deze munt.
- Munt van vijftig cent. Op deze munt staat het 'Secession'-gebouw in Wenen, dat de geboorte illustreert van de art nouveau in Oostenrijk.

Oostenrijk

Wist je dat...

- De Spaanse Rijschool te Wenen de oudste paardrijkschool ter wereld is?
- De Weense Sachertorte misschien wel de beroemdste taart ter wereld is?
- Wolfgang Amadeus Mozart eigenlijk Johannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus Mozart heette?
- Oostenrijk het geboorteland van Hitler is?
- De Oostenrijks-Hongaarse keizerin Elisabeth Amalie Eugenie, beter bekend als Sissi, de eetstoornis anorexia had?

- Munt van twintig cent. Hierop staat het (Obere) Belvedere, een van de mooiste barokke paleizen in Oostenrijk. In 1955 werd hier het Oostenrijkse Staatsverdrag getekend, waarmee Oostenrijk volledig zelfstandig werd.
- Munt van tien cent. Deze munt toont een afbeelding van de St. Stephen Kathedraal, een van de juwelen van de Weense gotische architectuur.
- Munten van vijf, twee en één cent. Op deze munten staan typisch Oostenrijkse bloemen: het alpenroosje (munt van vijf cent), de edelweiss (munt van twee cent) en de blauwe gentiaan (munt van één cent). •

ECB Cultural Days

door Alexander Strengers
Voorzitter Kunstcommissie

De Cultural Days, het jaarlijkse culturele festival van de Europese Centrale Bank, staan dit jaar in het teken van haar tienjarig bestaan. Elke centrale bank van het eurogebied draagt bij aan dit Europese culturele evenement. Traditiegetrouw starten en eindigen de Cultural Days met een concert in de Alte Opera. Verder zijn er dans- en toneelvoorstellingen en literaire lezingen op diverse locaties in Frankfurt.

Speciaal voor dit jubileumjaar is de kunsttentoonstelling 'Insights, work from the art collections of EU central banks' ingericht in het hoofgebouw van de ECB. De expositie biedt een beeld van de zeer uiteenlopende collecties van de centrale banken van het eurogebied. Zo is werk van Michaël Borremans uit de collectie van de Bank van België te zien, naast werken van de Leipziger Schule-kunstenaars Eberhard Havekost en Wolfgang Mattheuer, afkomstig van de Bundesbank. Van de Ierse

centrale bank is een schilderij van John Hoherty en van de Italiaanse centrale bank zijn er werken van De Chirico en Morandi op deze tentoonstelling.

Uit de collectie van de Nederlandsche Bank heeft de curator van de tentoonstelling, Heike Sütter van de ECB, gekozen voor werken van Anton Rooskens, Peter Struijcken, Jan Koster, Inez van Lamsweerde en Ronald Versloot. Vooral de foto Anastasia van Inez van Lamsweerde trekt de aandacht. De bezoekers vinden het werk opvallend en gedurfd. Ook roept de foto veel belangstelling op voor de collectie van DNB. De tentoonstelling, op 21 mei geopend door ECB-president Claude Trichet, loopt tot 26 september.

De Cultural Days van de ECB zijn een mooie traditie geworden. Voor dit jaarlijkse culturele festival zorgt bij toerbeurt

één van de eurolanden voor het programma. Landen als Hongarije, Portugal, Oostenrijk en in het afgelopen jaar Griekenland hebben een grote variëteit aan evenementen georganiseerd. In het gebouw van de ECB is tegelijkertijd een tentoonstelling van kunstwerken uit de collectie van de organiserende centrale bank. Vaak wordt deze aangevuld met actuele kunst die geleend wordt van galeries en kunstenaars om een beeld te geven van de ontwikkeling van de hedendaagse kunst van het desbetreffende land. Om het jubileumjaar luister bij te zetten, is er dit jaar voor gekozen een selectie te maken uit de kunstwerken van alle centrale banken van het eurosysteem. •

Inez van Lamsweerde
Anastasia, 1994
Foto 7/8
1145 x 1005 mm

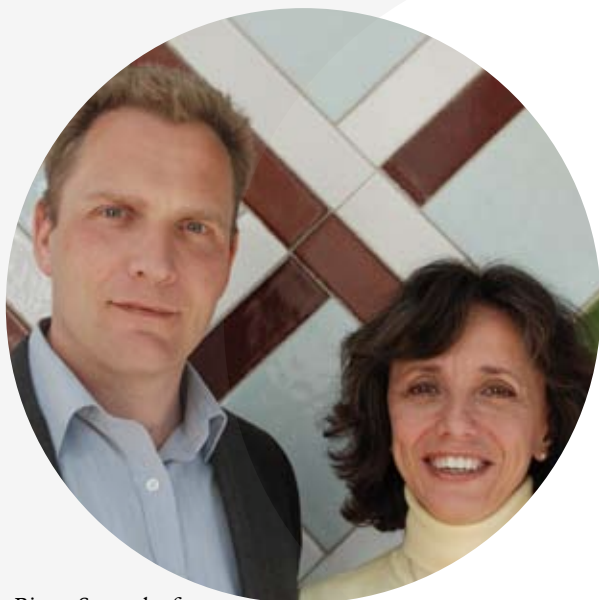

Consumenten pakken pinpas alleen bij grotere uitgaven

Met contant geld, pinpas en creditcard kan de consument betalen in winkels. Als consumenten vaker pinnen, zijn aanzienlijke maatschappelijke besparingen mogelijk.

door Carlo Winder

Gabriela Guibourg en Bjorn Segendorf

Gabriela Guibourg en Bjorn Segendorf van de Riksbank presenteerden eind april bij DNB de resultaten van hun onderzoek naar de kosten van betalen en het gebruik van betaalmiddelen in Zweden. Het onderzoek toont dat de totale maatschappelijke kosten van het betalen in winkels in Zweden hoog zijn: naar schatting 0,4%

van het bbp. Ook laat het zien dat het efficiënt is om kleine transacties contant af te rekenen en hogere bedragen met de pinpas. Bij bedragen vanaf SEK 69 (ofwel EUR 7,40) is het vanuit maatschappelijk oogpunt goedkoper om met de pinpas te betalen. Voor consumenten ligt het omslagpunt een stuk hoger: zij betalen

Recente seminars waarvan een paper is op te vragen

- 09 april: *Central Bank Independence and Transparency: Evolution and Effectiveness*, Ellen Meade (American University)
- 15 mei: *The role of debt and equity finance over the business cycle*, Wouter den Haan (Universiteit van Amsterdam)
- 05 juni: *The international role of the euro – costs and benefits*, Richard Portes (London Business School)

TOEKOMSTIGE SEMINARS

- 10 juli: Nicola Viegi (University of Capetown), *Titel nog niet bekend*
- 07 augustus: Eric van Wincoop (University of Virginia), *Titel nog niet bekend*
- 14 augustus: Eric van Wincoop (University of Virginia), *Titel nog niet bekend*

De seminars zijn een platform waar binnen- en buitenlandse wetenschappers hun onderzoekresultaten presenteren. Het actuele programma staat op www.dnb.nl.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Rodetta Noordwijk, tel. 020-5241984, e-mail: r.j.noordwijk@dnb.nl.

cash voor bedragen tot SEK 120 (EUR 12,90). Volgens de onderzoekers kiezen consumenten pas bij grotere uitgaven voor de pinpas, mede omdat zij te weinig hoeven te betalen voor het gebruik van cash. Er zijn dan ook vanuit maatschappelijk oogpunt forse besparingen mogelijk als de consument vaker gaat pinnen. •

DNB PUBLICATIES

Onder meer de volgende uitgaven van de Nederlandsche Bank zijn verkrijgbaar:

‘Scoren met beleid’
digitaal lesprogramma
tweede fase havo/vwo

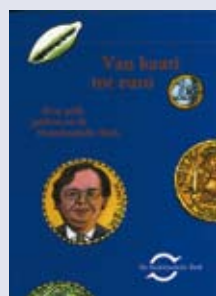
‘Waar voor je geld’
praktische lesopdrachten
tweede fase havo/vwo

Snelgids echtheids-
kenmerken

‘Waar het om draait’
publieksbrochure

‘Van kauri tot euro’
korte geschiedenis van het
geld, de gulden en DNB

‘Echt of vals?’
cd-rom met de echt-
heidskenmerken van
de euro biljetten

Periodiek verschijnen

- Jaarverslag
- Kwartaalbericht
- Statistisch Bulletin
- Overzicht Financiële Stabiliteit

DNB publiceert ook over haar wetenschappelijk onderzoek

- Working Papers
- Occasional Studies

Alle uitgaven zijn online beschikbaar.

U vindt ze op www.dnb.nl.

De uitgaven kunt u ook bestellen via onze website,
per email (info@dnb.nl) of via een brief die u kunt
richten aan: De Nederlandsche Bank
Afdeling Facilitaire diensten / Postkamer
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam

Colofon

DNB Magazine is een twee-
maandelijks uitgave van de
Nederlandsche Bank.

Redactieadres:
DNB Magazine
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
Westeinde 1, 1017 ZN Amsterdam
t 020 524 2228 / 5753
f 020 524 2228
e magazine@dnb.nl
www.dnb.nl

Hoofdredactie:
Loek van Daalen

Eindredactie:
Marijke Hoogendoorn, Ellen Tolsma

Aan dit nr. werkten mee:
Ilse Kuiper, Sonja Mallan, Nelleke
Noordervliet, Nicole Paehlig, Arnold
Schilder, Alexander Strengers,
Rutger Vahl, Carlo Winder

Fotografie / Illustraties
ANP, Brainstorm, Harry Cock
(Nelleke Noordervliet), Niels Künzel,
Rob Meulemans, Gert Jan van Rooij
(Kunstpodium), TNT Post, Rob van
der Vet

Vormgeving en druk:
Joh. Enschedé (vormgeving),
Fd-Reproductie DNB

Abonnementen:
Een abonnement op DNB Magazine
is gratis en uitsluitend schriftelij-
k of per email aan te vragen.
Adreswijzigingen en opzeggingen
eveneens schriftelijk opgeven.

Abonnementenadministratie:
DNB Magazine
Antwoordnummer 2670
1000 PA Amsterdam
e aanvraagmagazine@dnb.nl

Artikelen uit DNB Magazine mogen
niet zonder toestemming van de
redactie worden overgenomen.

Vers gebakken, ambachtelijk gemaakt brood doet ons watertanden. De geur! De smaak! De vorm! Steeds meer rijke consumenten laten het fabrieksbrood voor wat het is en betalen een centje meer voor de luxe van echt handgemaakt brood. Die luxe is niet voor iedereen weggelegd. Door de sterk gestegen graanprijzen is het dagelijks brood voor miljoenen armen onbetaalbaar geworden...

Fotograaf: Rob van der Vet